

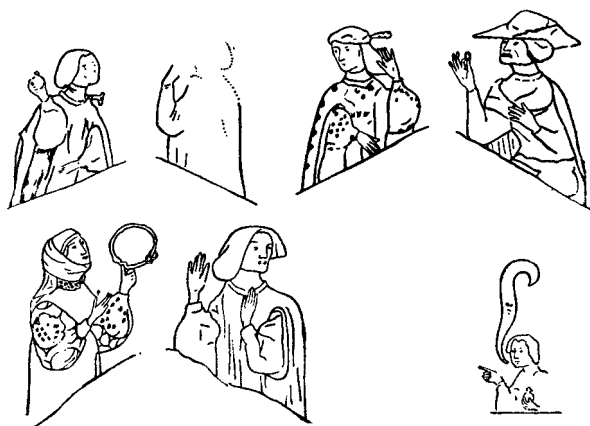
Móser Zoltán

Holló, gyűrű száll tova

*Matisz kenig storben isz,
Rechtigkeit verlosen in!
Róbi fliegt mit ring von Hand.
Ormi hungrisch Fäterland.*

*Meghalt Mátyás a király,
Az igazság sírba száll,
Holló, gyűrű száll tova,
O szegény magyar haza.¹*

Ki az, aki nem látta (élőben vagy képen) Vajdahunyad várát? (Édeskés másolatát, a budapesti Mezőgazdasági Múzeumot biztosan.) Az eredeti várról röviden el kell mondanunk, hogy a fennmaradt oklevelek szerint Hunyadon már a XIV. század közepén várat találunk, amely uradalmával együtt királyi birtok volt. Később, 1409. okt. 18-án ezt kapta Zsigmond királytól „Vojk a király udvari katonája, hű szolgálataiért, s általa édes testvérei, egy unokatestvére vagy nagybátyja s fia János, azaz a később Magyarország trónjára jutott Hunyadi család, mely aztán egész a XVI. század elejéig megmaradt e vár és uradalma birtokában” – írja Orbán Balázs.

A Hunyadi-család eredetmondáját ábrázoló négy egykorú falfestmény vázlata Vajda-Hunyad várából.

In: *A magyar szellemi néprajz*, Bp., [1941–1942]
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 3., 194.

származását. Megszületett a fiú, Jankula (János), akivel – miután fölcseperegett – anyja megindult a budai királyi udvarba. Útközben megpihelve, a gyermek játszani kezdett a gyűrűvel, ám egy holló elragadta a kezéből. Szerencsére velük volt anyjának a bátyja, aki lenyilazta, s a megkerült bizonyítékkal léphettek a király elébe, aki Jankulának címerül a szájában gyűrűt tartó hollót

A vár palotájának emeletén, az egyik terem ablakainak felső részén látható volt egy freskó részlete, amely a Hunyadi-család eredetének legendáját ábrázolja. Hel-tai Gáspár krónikája részletesen megörökítette számonkra a históriát, amely szerint Zsigmond megismerkedett egy Havasalföldről származó, Morzsina Erzsébet nevű bojárlyánnyal. Együttlétük emlékére egy ékköves gyűrűt adott neki, s meghagyta, ha fia születnék, hozza fel udvarába, s ott e gyűrűvel igazolhatja

¹ Egy feljegyzés szerint ez a Sopron megyei katonák korabeli éneke, amelyet Mátyás halála után magyarischdeutsch nyelven, menetelve énekeltek.

adta.² A freskósorozat ennek a történetnek a legfontosabb mozzanatait ábrázolja. Ám a holló-jelkép ennél sokkal messzebbre vezet.

A galamb is madár, a holló is madár

*Szállj le, holló, szállj le,
Hogy izenjek tülled
Apámnak, anyámnak,
Jegybéli mátkámnak.*

*Ha kérdik, hol vagyok,
Mondd meg, hogy hol vagyok,
Lengyelország szélén
Egy katona vagyok.*

Szépkenyerűszentmárton, Mezőség³

*Hogyha látni akarsz még,
udvar elé gyere ki.
Ha nem látsz az udvaron,
kapu elé gyere ki.
Ha ott sem látsz, üzenjél
gyászfekete madárral.*

Idézet egy csuvas katonaénekből⁴

*Holló, ki szállasz fölöttem,
te holló, alább ereszkedj,
vidd el szomorú híremet,
Ivane bátyámat keresd meg,
mondd meg... stb.*

Grúz népdal⁵

Teljesen véletlenül akadt kezembe az egyik, diákoknak szánt elemzés Arany János *Mátyás anyja* című jól ismert balladájáról. Kiemelten szerepel a holló kapcsán a galamb, a postagalamb, mint aki levelet visz. Hogy miért nem a hollóról szól a magyarázat, azt sehogy nem értem. Ezért ez a kis kiegészítés arról szól, hogy milyen szerepe volt a mitológiában a galambnak, és hogy hol és hogyan lett jelképes madár a holló.

A **galamb** az ősi kultúráktól kezdve napjainkig egyaránt szimbolikus jelentőségű – olvasható a *Szimbólumtárban*. – Valóságos tulajdonságaival ellentétben békésnek, jámbornak és gyengédnek tartják, emiatt a szelídség, a szeretet, ugyanakkor a féltékenység és a fecsegés megtestesítője lett. Az antikvitás hasonló módon állítja szembe egymással a sast és a hollót (Horatius, Martialis,

² Erről részletesen olvasható: *A magyar szellemi néprajz*, Bp., [1941–1942] Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 3., 194–198.

³ Kallós Zoltán, *Balladák könyve*, Bukarest, 1971, 556., 232. sz.

⁴ *Sziklaszálon szép galamb* (ford. Rab Zsuzsa, Kozmosz Könyvek), Bp., 1982. 562.

⁵ *Sziklaszálon...*, 631.

Iuvenalis). Már ebben az időben galambocskának szólították a szeretett lányt. (Az, hogy a mi népdalainkban is így szerepel, talán ide is visszavezethető.) Ez a szokás valószínűleg a keleti semita népektől származott, akik Astartával (Asztoret), a szerelem istennőjével kapcsolták össze a galambot. Ezt a jelképet a Kr. e. 4. században a görögök is átvették. Aphrodité szent madaraként tartották galambokat az istennő küthérai és paphoszi szentélyében, de kapcsolatba hozták Adónisszal, Aphrodité kedvesével és Erósszal is. A galamboknak azt az ösztönét, hogy visszatalálnak a fészkükhöz, már az ókori Egyiptomban és Kínában is felhasználták; innen ered postagalamb-szerepük.⁶

Fontos megemlítenünk, hogy Noé a galamb előtt egy hollót bocsát ki a bárkájából, hogy megtudja, lakható-e már a föld a vízözön után (Ter 8, 6–7.).⁷ A Bibliában az özönvíz végét jelzi a galamb, mert olaját visz Noénak a bárkába. (A holló nem tért vissza.)

A **holló** a költészet istenének, a görög Apollón napistennek is szent madara volt. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban őrzött apuhuni márvány reliefen Apollón lanttal a kezében látható, a jobb sarokban, lent, ott a holló.⁸ Ovidius *Római naptárában* (Fasti) a febr. 14-e kapcsán szól erről a mítoszról, a Serleg, Kígyó és Holló csillagkép oknyomozó történetének előadásában:

*Van, közel egymáshoz, három szép csillag az égen:
Holló, Kígyó, és Serleg a ketteje közt.
Idus után jönnek fel ezek, nem látszanak addig.
Mért van e három együtt, énekem arra tanít.
Iuppiter áldozatát készül bemutatni Apollo
éppen (nem húzom hosszú mesével a szót):
„Menj madaram” – szólott –, „ne halasszuk az áldozatot már!
Élő forrásból hozz ide tiszta vizet!”
Karmai közt aranyos serleggel, száll el a holló,
jó magasan szárnyal, szelve a légi utat.
(Gaál László fordítása)*

A holló kísézőállata volt a germán mítoszokban szereplő ázok királyának, Odinnak (Wotannak), akit eredetileg viharistenként tiszteltek; a viharistenből a holtak vezetője, majd a holtak birodalmának uralkodója lett, utoljára pedig a harc, a győzelem osztogatója.

Kísérei közé tartoznak először is a valkűrök, továbbá a vállain ülő hollók, Hugin és Mugin, akik naponta bejárják a földet és tájékoztatják Odint a világban végbement dolgokról.⁹

Hírvívó a holló – még hozzá két holló – a Kulin kapitány haláláról szóló szerb énekben.¹⁰ Üzenetet visz egy román népballadában is. A helyszín a magyarokhoz hasonlóan börtön, s akihez száll az üzenet, szintén raboskodik:

⁶ Szimbólumtár, szerk. Pál József, Újvári Edit, Balassi Kiadó, 2001, 169.

⁷ A keresztény művészet lexikona, szerk. Jutta Seibert, Bp., 2004, 123.

⁸ Pecz Vilmos, Ókori Lexikon I., Franklin Társulat, 1902, 174.

⁹ Szabó György, Európai mítoszok és mondák, Bukarest, 1977, 78, 109, 117.

¹⁰ Nagy László, Babérfák. Délszláv népköltészet, Magyar Helikon, 1969, 405.

Gruja rabságban

„Mennyit töltött benne ő?
 Hét esztendőt s egy felet,
 Míg zekéje szertement,
 Hét évet s hét hónapot,
 S rá még jó néhány napot,
 Gruja ül a rács megett,
 Hogy majd belebetegedett.
 És Novák csak egyre várt,
 Várta vissza a fiát;
 Ám hiába kereste őt,
 Róla még csak hír se jött.
 Mit tett akkor? Egyszer kint volt,
 S ott egy hollót megszólított,
 A madárhoz szólván így szólt:
 – Holló, kis fióka kincsem,
 Tartson téged meg az Isten!
 Nem vagy jó szántásra-vetésre,
 Ám jó vagy repülésre,
 Menj, szállj hét határon át...” stb.¹¹
 (Kiss Jenő fordítása)

Fametszet Thuróczy János krónikájából

A hírvívő madár, a holló tehát egy széles körben, talán Eurázsia-szerte elterjedt motívum, toposz lehetett. Mi, magyarok, leginkább a Szilágyi Erzsébet által írt s a holló által vitt levél történetét ismerjük.¹² 1453. febr. 1-én V. László király Hunyadi János ősi címerét, mely egy csőrében aranygyűrűt tartó hollót ábrázolt, fehér mezőben koronát tartó vörös oroszlánnal bővíti.

Itt fontos megemlítenünk Fest Sándor nevét és tanulmányát, aki szerint a Hunyadiak címerállata, a szájában gyűrűt hordó holló, a középkori Szent Oszvald legendájára vezethető vissza.¹³ Mert a szent legendájában egy szelíd holló is szerepel, akivel az gyűrűt küld

¹¹ Rétek harmatában. Román népballadák, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1985, 121.

¹² Farkas Henrik, Legendák állatvilága, Natura, 1982, 146.

¹³ Fest Sándor, Budapesti Szemle, 1937, 87–98.

messze országban élő menyasszonyának. Szent Oszvald attribútuma lett a holló gyűrűvel, illetve írással és olajos tégellyel.¹⁴

A Szent Oszvald-legendával és -ikonográfiával a legbehatóbban Vizkelety András foglalkozott. Részletesen szólt arról, hogy e jótékony szent legendája a XIV. század derekán keletkezett német eposzokban található meg. „Sok érdekes probléma merült fel Oszvaldnak az eposzban szereplő, gyűrűt és levelet vivő, beszélő hollójával kapcsolatban, amely a német mitológia, népmesék és babonák kedves alakja” – írja.¹⁵ Tanulmányából tudjuk, hogy a szent korai ábrázolásai közül Regensburgban található kőszobrán (1310-ből, ill. 1376-ból) Oszvald kezében ott látható egy madár. (Igaz, ez még nem holló!)¹⁶

„szülé kedig ezt a Mátyást... Krisztus Urunknak születése után 1443, Bőjt második havának 27. (helyesen: 24.) napján, reggel 3 órakor.” Kolozsvár ma is meglévő gótikus lakóházai közül a legközismertebb Mátyás király szülőháza. „Homlokzatának megtörtsége, a beépített kváderfal sarok kiképzése, valamint ablakai egyenetlen elhelyezése arra mutat, hogy több részben épült, míg mai területét befogta – írja ismertetőjében Kelemen Lajos. – Keleti részét a XVI. században húzták fel, s akkori az épületnek az udvar felé eső hátsó, emeleti része is. A kapualjban még a laikusnak is szembetűnik a régebbi kővekkal elhatárolt csúcsíves rész különbözősége az utána következő dongaboltozatos, mintegy századdal újabb kapualjtól. A keleti szárny emeletének padlózata jóval alacsonyabb a nyugatinál, úgyhogy az előbbiből a nyugatiba 3 lépcsőfokon lehetett följutni. Az átjáró reneszánsz ajtajának szemöldökkövének az 1578-as évszám állott. Nem lehetetlen, hogy ez az emelet délkeleti nagyteremének kiépítési idejére is támaszpontot nyújt.

A ház az egykori Óvár kapujával szemben fekvő, már ez arra mutat, hogy ott eleitől fogva jelentős épület állhatott. Ennek emlékét őrzi egy 1776-ban végzett tanúkihallgatás, mely szerint az a ház Hunyadi János kormányzónak szokott szállása volt, midőn Kolozsvárt megfordult; a kolozsvári, monostori és fenesi határban szántók, kertek, szőlők, halastavak és tóhelyek tartoztak hozzá.”

A hagyomány szerint az egyik utcára néző, a kaputól

Mátyás király szülőháza Kolozsvárott. Fotó: Móser Zoltán

¹⁴ *Művészettörténeti ABC*, Terra kiadás, Bp., 1961, 176.

¹⁵ *Könyvszemle*, 1958, 158–160.

¹⁶ *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters...* Magyar ábrázolásai: Szepeshely (Szent Márton-templom); Krasznahorka vára (XV. sz.); Kiszseben – plébániatemplom (1510–1520)

balra lévő szobában született Mátyás király. Erről így ír Heltai Gáspár 1575-ben megjelent *Krónikájában*: Szilágyi Erzsébet asszony „szülé kedig ezt a Mátyást Kolozsvárott, Erdélben, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1443, Böjt második havának 27. (helyesen: 24.) napján, reggel 3 óraker. Mert Erzsébet asszony Kolozsvárott szálla vala, jöven Szilágyból, egy szőlőműves gazdag embernél, ki lakik vala az óvárban egyenest arcról, mikoron bemennek az óvárba, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülés után egynéhány esztendeig.” (A ház ekkor Méhfi Jakab szőlősgazda tulajdonában volt.)

Feje fölött holló. Aki elmegy Kolozsvárra, az bizonyára a főtéren álló Szent Mihály-templom után megnézi Mátyás király szülőházát is. Én sokat és sokszor láttam, hisz a vele szemben álló Bocskai-házban, amely a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem központi épülete, s ahol 3 évig tanítottam, ott szoktam megszállni. Az egyik novemberi reggelen történt, amikor keltem ki az ágyból, hirtelen nagy károgást, káricsálást hallottam, és valósággal elsötétült az ég: hatalmas varjúcsapat tartott valahová. Ez megisméltódott aztán az alkonyatban is, és más napokon is. Olyan volt, mint Alfred Hitchcock *Madarak* (The Birds, 1963) című amerikai thrillerjének egyes, félelmetes jelenetei. Erről beszéltem egy ott lakó ismerősömnek, aki válaszként elmesélte, hogy amikor kisleány korában először meglátta és meghallotta ezt a rémes és hangos csapatot – mert régóta járnak be a városba a varjak –, annyira megijedt, hogy édesapja kabátja alá bújt remegve.

Most, hogy a befejező sorokat írom, újra látom Mátyás szülőházát, az is eszembe jutott, hogy ha ott és akkor véletlenül egy holló szállt volna az ablakomra, milyen szép és kerek lehetne a befejezés. De ez a madár nem szállt és nem száll senki ablakára, mert ott van a Hunyadiak címerében, immár örökre, mozdulatlanul.